

ПЕРСПЕКТИВИ СТАМБУЛЬСЬКИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ ЩОДО РОЗБЛОКУВАННЯ ЕКСПОРТУ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА: ВПЛИВ НА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ ТА ЗАГАЛЬНУ МІЖНАРОДНУ СИТУАЦІЮ

Авторка:
Євгенія Габер

ВСТУП

Важливість українського аграрного сектору та безперервного експорту українського збіжжя на світові ринки важко переоцінити – як для економіки самої України, так і для глобальної продовольчої безпеки.

Україна виробляє значну частину світового продовольства: близько 27% соняшникового насіння, 5% ячменю, по 3% пшениці і рапсового насіння, 2% кукурудзи. Водночас, її роль у світовій торгівлі продовольством набагато важливіша.

Україна посідає 1-е місце за обсягами світового експорту соняшникової олії із часткою у 46% (основні ринки – Індія, ЄС, Китай); 3-є місце за експортом ячменю – 17% (Китай, Туреччина, Саудівська Аравія) та рапсу – 20% (ЄС, Пакистан, Сполучене Королівство); 4-е місце за долею експорту кукурудзи – 12% (Китай, ЄС, Єгипет, Іран, Туреччина) та 5-е за експортом пшениці – 9% (Єгипет, Індонезія, Туреччина, Пакистан, Бангладеш).

Табл. 1. *Позиції України у світовому аграрному експорті (2021 р.)*

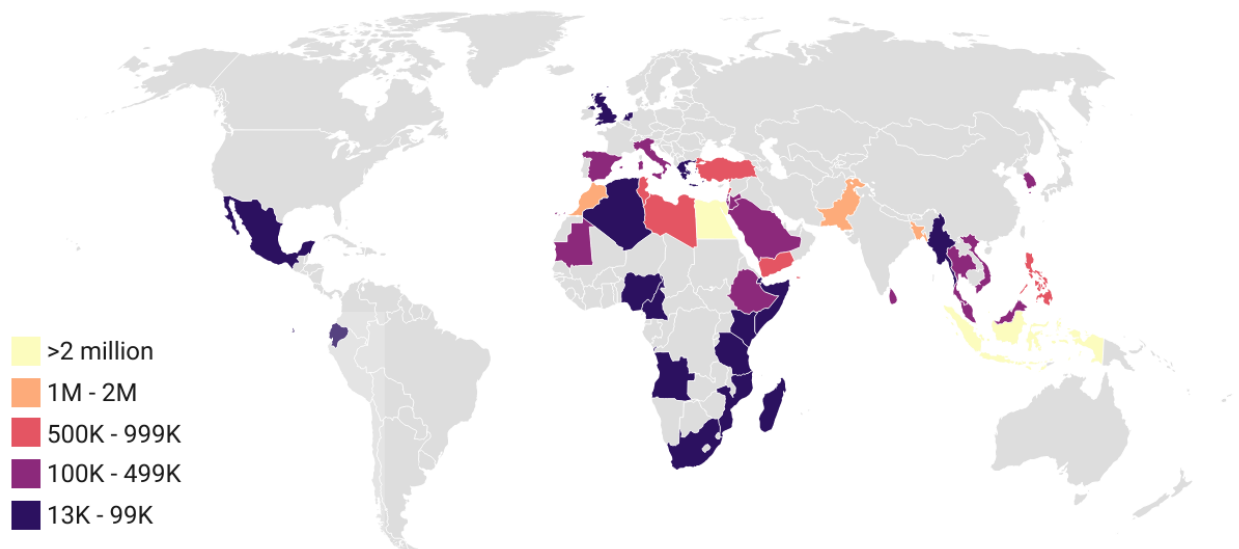
	Соняшникова олія	Кукурудза	Пшениця	Рапс	Ячмінь
Загальний експорт	\$6,4 млрд.	\$5,9 млрд.	\$5,1 млрд.	\$1,7 млрд.	\$1,3 млрд.
Обсяги	4 950 000 т	23 000 000 т	19 000 000 т	2 700 000 т	5 800 000 т
Відсоток у світовому експорті	46%	12%	9%	20%	17%

Місце серед світових експортерів	1	4	5	3	3
Основні ринки	Індія, ЄС, Китай	Китай, ЄС, Єгипет, Іран, Туреччина	Єгипет, Індонезія, Туреччина, Пакистан, Бангладеш	ЄС, Пакистан, Сполучене Королівство	Китай, Туреччина, Саудівська Аравія

Ситуація ускладнюється тим, що багато країн світу зберігають високу залежність від імпорту цих видів агропродукції, насамперед країни Глобального Півдня – Африки, Близького Сходу і Південно-Східної Азії. Враховуючи долю України на світовому ринку навіть нарощування виробництва в інших країнах та перелаштування логістичних ланцюгів [не в змозі компенсувати втрати](#) поставок з України.

Relying on Wheat from Ukraine

Top importers of wheat from Ukraine in 2020/21 in metric tons

Source: USDA • Created with Datawrapper

Image: World Economic Forum

До того ж, Всесвітня продовольча програма, яка є гуманітарною ініціативою ООН з надання продовольчої допомоги найбільш біднішим країнам світу, близько [40%](#) пшениці отримує з України. Для деяких країн, наприклад, Єгипту, Ємену чи Бангладешу, поставки українського збіжжя є запорукою елементарного виживання. Згідно з даними [Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН](#), наразі на межі голоду

перебувають рекордні 276 мільйонів, з них – майже 49 мільйонів людей у 43 країнах у надскрутному становищі.

Неможливість розблокувати у повному обсязі експорт зерна та іншої агропродукції з України означає посилення голоду для найбільш вразливих і найбідніших верств населення світу і становить загрозу національній безпеці для багатьох країн, що розвиваються. Найбільш складною залишається ситуація в Африці, зокрема, Південному Судані та Сомалі, де з початком війни ціна на пшеницю зросла більш, ніж на 45%, як повідомляє [Африканський банк розвитку](#).

Враховуючи, що до повномасштабного російського вторгнення понад 90% зерна, добрив та сільськогосподарської продукції Україна експортувала через Чорноморські порти «Великої Одеси» (Одеса, Чорноморськ, Південне), Миколаєва та Херсона, а також порти Азовського моря, розблокування морських шляхів залишається ключовою умовою для відновлення нормального функціонування світових ринків. Як [заявив](#) під час дебатів у Раді Безпеки ООН виконавчий директор Всесвітньої продовольчої програми Девід Бізлі, «нездатність відкрити ці порти... буде оголошенням війни глобальній продовольчій безпеці... І це призведе до голоду, дестабілізації та масової міграції по всьому світу».

Власне саме цього – економічного виснаження України, підбурення народних протестів і одночасної дестабілізації багатьох регіонів світу, а також створення додаткового тиску на західних партнерів України шляхом штучного створення продовольчої та міграційної криз – і намагається досягти держава-агресорка, блокуючи морські торговельні шляхи.

Що дозволила досягти Чорноморська зернова ініціатива (ЧЗІ)?

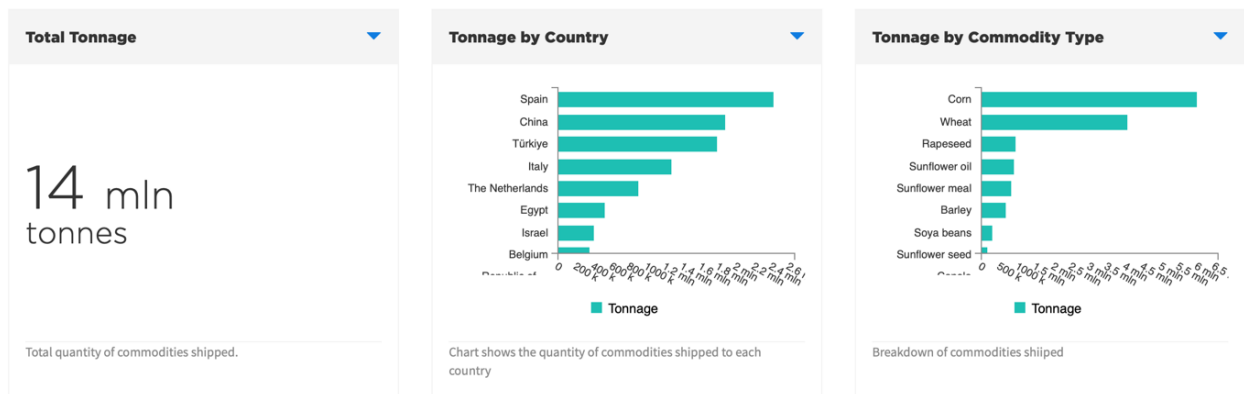
22 липня 2022 року з підписанням домовленостей між представниками Туреччини, ООН і України, з одного боку, та дзеркального документу з Росією, з іншого, було запроваджено механізм Чорноморської зернової ініціативи. З 1 серпня розпочав свою роботу Спільний координаційний центр (СКЦ) в Стамбулі.

Досягнення домовленостей щодо розблокування трьох портів «Великої Одеси», через які відбувається понад половина експорту українського збіжжя, було сприйнято багатьма у світі як [прорив](#) у подоланні проблеми голоду і продовольчої кризи. «Ініціатива допомогла стабілізувати та поступово знизити світові ціни на продовольство та перенести дорогоцінне зерно з однієї зі світових житниць світу – на столи тих, хто його потребує. Завдяки Ініціативі портова діяльність в Україні поживається, а великі партії зерна надходять на світові ринки» – йдеться у [звіті](#) Агентства ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD).

Дійсно, [Індекс цін на продовольство](#), опублікований Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН, показав, що після початку роботи зернового коридору ціни на основні продукти харчування у світі знизилися – приблизно на 8,6% у липні, на 1,9% у серпні та на 1,1% у вересні. Хоча вже у листопаді, через штучно створену російською стороною кризу з призупиненням її участі в СКЦ, ціни на пшеницю та кукурудзу знову різко зросли. До того ж, нестабільність роботи коридору та невизначеність з майбутнім самої ЧЗІ, а також складна безпекова ситуація в регіоні і наявність плавучих мін в чорноморському басейні ще більше підвищують видатки на логістику і страхування.

Скільки зерна і до яких країн вдалося вивезти?

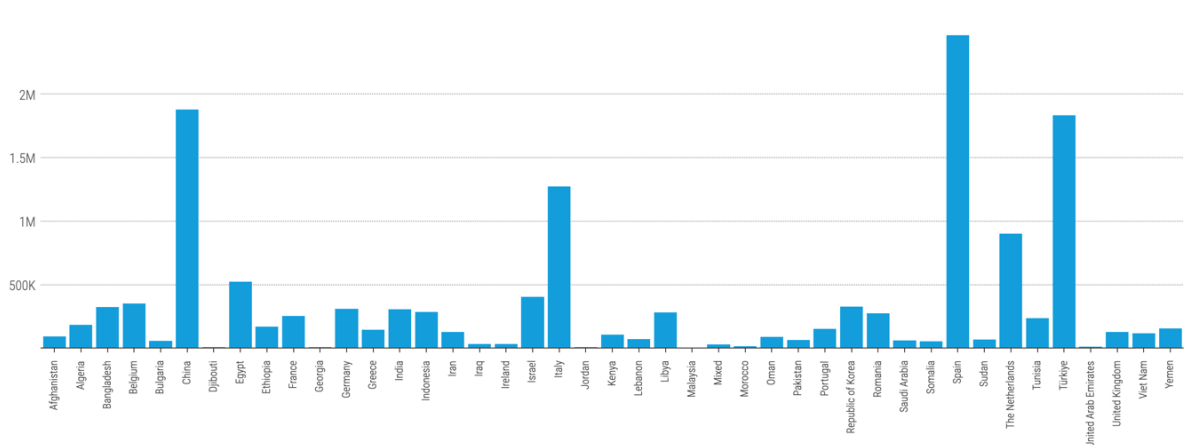
Станом на [грудень 2022 року](#), в рамках зернового коридору вдалося експортувати понад 14 млн. тон зерна, з них: 43% – кукурудзи, 29% – пшениці, 7% – рапсу, 6% – соняшникової олії, 15% – іншої агропродукції.

Головними країнами призначення стали Іспанія (2,5 млн тон), Китай (1,9 млн), Туреччина (1,8 млн тон), Італія (1,3 млн тон), Нідерланди (майже 900 тис. тон). У багатьох випадках ці країни не є кінцевими споживачами і українське збіжжя йде на реекспорт – у вигляді зерна чи після переробки.

Cargo destinations

Metric tonnes

Серед **основних досягнень зернової ініціативи** Секретаріат [ООН](#) зазвичай відзначає декілька факторів:

- 1) Відновлення постачання українського збіжжя на світові ринки, що дозволило значно полегшити продовольчу кризу;
- 2) Розблокування українських портів, а отже – підтримку українських фермерів, агробізнесу та й загалом економіки України;
- 3) Забезпечення продовольством найбідніших країн світу, адже близько чверті вантажу відправляється в країни з доходом низьким і нижче середнього: Єгипту, Індії, Ірану, Бангладешу, Кенії, Судану, Лівану, Ємену, Сомалі, Джибуті, Тунісу;
- 4) Падіння світових цін на зерно, зменшення тиску на світові ринки та пом'якшення продовольчої інфляції;
- 5) Створення майданчику для співпраці між українською та російською делегаціями, що є необхідним для продовження дипломатичних зусиль з врегулювання російсько-українського конфлікту.

У Туреччині, де зернова ініціатива вважається головним дипломатичним успіхом керівництва країни і перетворилася на фактор посилення регіональної ролі Анкари, досягнення домовленостей між Україною і Росією за посередництва Анкари розглядається як прототип переговорної моделі для подальшого укладення повномасштабного миру. Міністр оборони Хулусі Акар, який координує роботу СКЦ від Туреччини, неодноразово [заявляв](#), що розглядає зерновий коридор не лише як транспортну артерію, але і як «дорогу до миру». Тож, йдеться не тільки про постачання зерна, а і про напрацювання механізмів з відновлення довіри між воюючими сторонами. На думку турецьких дипломатів, зернова угода має стати першим кроком на шляху до режиму припинення вогню та миру з Росією, тоді як Спільний координаційний центр – потенційним майданчиком для переговорів.

Водночас, більшість українських експертів [від самого початку](#) наголошували на тому, що зернова ініціатива є вимушеним, тимчасовим і обмеженим у дії кроком, який **варто розглядати лише як технічні домовленості для часткового розблокування українських портів за неможливості вирішити питання військовим шляхом**. Сама по собі зернова ініціатива є нічим не підкріпленими політичними домовленостями, а не повноцінною міжнародною угодою, про жодні перспективи розширення її дії до дипломатичного діалогу між сторонами не йдеться, а [військові, операційні, страхові та геополітичні ризики](#) суттєво переважають скромні досягнення у покращенні ситуації з продовольчою безпекою.

Чому успіх Стамбульських домовленостей є обмеженим і які проблеми залишаються невирішеними?

- 1) **Російський режим неодноразово доводив своє нікчемне ставлення до міжнародного права та будь-яких угод**, в тому числі до зернової ініціативи. Хоча ЧЗІ передбачає «неналад на комерційні, інші цивільні судна та портову інфраструктуру, що є частиною даної ініціативи», наступного дня після підписання домовленостей, Одеський порт піддався ракетному обстрілу з боку Росії. Так само, з акваторії Чорного та Азовського морів регулярно атакуються південні області України, в результаті яких страждають, у т. ч. портові споруди і припортова інфраструктура. Водночас, ще до закінчення першого 120-денного терміну дії ЧЗІ, Росія під надуманим приводом призупинила участь у роботі Спільного координаційного центру, чим поставила під загрозу реалізацію домовленостей. Немає сумніву, що Кремль і в подальшому використовуватиме ЧЗІ як механізм шантажу та тиску на Україну і її міжнародних партнерів, вдаватиметься до провокацій з метою дестабілізації ситуації, підвищення цін на продовольство та супутні послуги.
- 2) **Непередбачуваність, нестабільність та відсутність гарантій безпеки значно здорожчують логістику, страхування та фрахт суден**. За словами [Андрія Вадатурського](#), генерального директора однієї з провідних українських агрокомпаній, якщо до війни вартість логістики становила між 4 і 15 доларами на тону, то зараз вона складає приблизно 120-150 доларів на тону. Це збільшує фінансове навантаження на українських аграріїв та робить виробництво й експорт зерна не вигідним.
- 3) **Високі безпекові ризики змушують великих гравців на ринку перевезень відмовлятися від заходу до портів Чорного моря**. Наразі більшість кораблів, що возять зерно гуманітарним коридором належать невеликим компаніям, а не лідерам ринку. Суттєво зросла кількість кораблів під турецьким прапором. У листопаді [Путін](#) зазначав що в разі, якщо Росія знову вийде з Ініціативи, вона «в будь-якому разі не перешкоджатиме постачанню зернових з території України до Турецької Республіки, маючи на увазі і нейтралітет Туреччини в конфлікті загалом, і можливості **зернопереробної промисловості** Туреччини, і зусилля президента Ердогана, спрямовані на забезпечення **інтересів найбідніших країн**». Можна припустити, що гарантії постачання зерна з України турецьким флотом навіть у разі зриву роботи гуманітарних коридорів були однією з важливих умов домовленостей між офіційними Анкарою і Москвою.
- 4) **Невизначеності додає і короткий, 120-денний термін пролонгації Ініціативи**, що дає можливість Росії постійно «тримати у заручниках» весь світ. Достроково «вийшовши» з Ініціативи в односторонньому порядку, російська сторона вже

продемонструвала, що не збирається дотримуватись своїх зобов'язань по ЧЗІ, тож наступний демарш Москви – лише питання часу і позицій інших учасників.

- 5) Головною проблемою в реалізації Ініціативи залишається, власне, **забезпечення безперервного функціонування самого гуманітарного коридору, який зараз блокується російською стороною**. З середини вересня російські представники в СКЦ під надуманими приводами затримують авторизацію суден на обох напрямках (на вхід до українських портів та на вихід), створюють додаткові труднощі під час проведення перевірки суден та перешкоджають нормальному морському руху, ускладнюючи трафік через Протоки і загрожуючи екологічною катастрофою 16-мільйонному мегаполісу. За даними Моніторингової групи Інституту Чорноморських стратегічних досліджень, у жовтні-листопаді середня **тривалість очікування інспекції** СКЦ суднами «зернового флоту» в Мармуровому морі збільшилась у п'ять разів, досягаючи в деяких випадках більше двадцяти днів. На початку грудня кількість кораблів, що очікували на перевірку, сягала вже сотні, а дозвіл на прохід отримували 2-3 судна на день. Для порівняння, за відсутності російських представників в СКЦ 31 жовтня – 1 листопада інспекторами Секретаріату ООН і турецької делегації було проведено 46 і 36 інспекцій відповідно. Це доводить той факт, що зернові домовленості слід розглядати виключно у ширшому політичному контексті, а життєздатність механізмів СЦК та всієї Ініціативи залежить виключно від волі Росії – «підпалювача, який намагається грати роль пожежника». Все це робить Ініціативу хитким механізмом, що не вирішує суть проблеми, а лише дозволяє боротися з її наслідками, і то – з вкрай обмеженою ефективністю.
- 6) Нарешті, **розблокування експорту зерна – це лише одна, невелика частина значно масштабнішої і комплексної проблеми**, перед якою постав український аграрний сектор внаслідок російської агресії. На початку активних бойових дій близько 30% виробників органічної продукції в Україні заявили про повну зупинку діяльності, ще третина – про часткову. На початок грудня під окупацією залишалися близько 1/5 частини всіх сільськогосподарських угідь, прями збитки від російської агресії для аграрного сектору склали приблизно 6,6 мільярда доларів, непрямі – понад 36 мільярдів.

Цілеспрямоване знищення Росією сільськогосподарської, транспортної, портової та енергетичної інфраструктури України, захоплення земельних угідь та руйнування господарств на окупованих територіях, знищення сільгосптехніки, мінування та ракетні обстріли тисяч гектарів родючих земель, неможливість зібрати врожай та провести нову посівну кампанію, знищення зерносховищ, масове вивезення краденого українського зерна з окупованих

[територій](#), перерозподіл світових ринків і логістичних ланцюгів, відтік людського капіталу і фінансові труднощі, продовження блокування доступу до Миколаєва, Херсона та портів Азовського моря – все це демонструє обмежений позитивний вплив зернової ініціативи та її неспроможність вирішити ключові проблеми з відновлення повноцінного виробництва та експорту українського збіжжя.

Водночас, використання Росією Стамбульських домовленостей як інструменту тиску на світові ринки, Україну та її міжнародних партнерів несе в собі додаткові ризики, на яких варто зупинитися окремо.

Які ризики несе для України та світу реалізація зернових домовленостей?

- 1) **Росія вже неодноразово використовувала майданчик ЧЗІ для озвучення вимог щодо розширення експорту власного (та краденого українського) збіжжя на міжнародні ринки.** Немає сумніву, що надалі цей тиск лише посилюватиметься. Слід також очікувати, що на тлі погіршення гуманітарної ситуації у цих закликах російську сторону підтримуватимуть ООН і Туреччина. Президент Ердоган неодноразово нагадував про невиконання Заходом своїх зобов'язань перед Росією та [наголошував](#) на необхідності створення умов для експорту російського зерна та добрив на світові ринки.

Окрім посередницької ролі, яку Туреччина намагається грати між Україною та РФ, зацікавленість Анкари у відновленні повноцінної торгівлі з Росією пояснюється і цілком прагматичними інтересами. [За оцінками ООН](#), Туреччина забезпечує близько 22% річного імпорту зернових з Росії і лише 3% – з України. В країні добре розвинена переробна промисловість: Туреччина займає перше місце у світі з експорту борошна та друге – з експорту макаронних виробів, при тому що більшу частину пшениці вона [імпортує](#) з Росії (67%) та України (21%).

Наразі Туреччина впевнено входить у першу [трійку](#) країн призначення українського збіжжя в рамках зернової ініціативи. Розширення поставок злакових та олійних культур з РФ автоматично означатиме і більшу залученість Туреччини до міжнародних логістичних ланцюгів і торгівлі агропродукцією.

- 2) Хоча прямих санкцій проти російського продовольства запроваджено ніколи не було, експорт російського збіжжя ускладнюється проблемами з проведенням відповідних розрахунків і банківських операцій. Відтак, **Росія вимагає [винятків із санкцій для низки держбанків](#)** для проведення платежів за експорт російського зерна та добрив в рамках зернової ініціативи. Зокрема, йдеться про державного сільськогосподарського кредитора – «Россельхозбанку», «Росексімбанку» та інших. Це створює загрозу, що ерозія санкційного режиму

продовжитися, поступово поширюючись на інші підсанкційні банки та операції із задоволення «гуманітарних потреб» в межах чи поза межами зернової угоди.

- 3) Ще однією проблемою, яку намагається вирішити Росія за рахунок зернової ініціативи, є фасилітація **фрахту суден, страхування і забезпечення заходу кораблів до європейських портів**. У нещодавньому [інтерв'ю](#) речник президента Туреччини Ібрагім Калин заявив, що Росія справедливо вимагає вирішити питання, що розблокують експорт російського зерна, добрив і аміаку на світові ринки. Для цього Туреччина закликала США надати американським і європейським страховикам і логістичним компаніям гарантії, що вони не потраплять під вторинні санкції у разі співпраці з Росією.

У свою чергу, за інформацією [The Wall Street Journal](#), під час роботи над дев'ятим пакетом санкцій проти Росії, представники ООН тиснули на ЄС з метою сприяння російському експорту продуктів харчування та добрив відповідно до угоди з Кремлем, що була оформлена додатковим меморандумом з Антоніу Гутеррешем в рамках Стамбульських домовленостей. Зокрема, йдеться про зняття «логістичних санкцій», забезпечення вільного заходу до європейських портів суден з російськими добривами та харчовими продуктами, а також розблокування активів фізичних та юридичних осіб (в тому числі олігархів), якщо це необхідно для постачання добрив. Для того, щоб уникнути обходу санкцій, винятки застосовуватимуться лише великого російського агропромислового бізнесу, який працював у цій галузі до запровадження санкцій. До того ж, постачання має бути частиною Продовольчої програми ООН або направлятися до країн, що розвиваються і на які поширюється пріоритетний порядок ООН у галузі продовольчої безпеки.

Водночас, досі незрозуміло, як визначити, який саме російський бізнес підпадатиме під звільнення від санкцій; які країни вважаються пріоритетними напрямками, та як переконатися, що кінцевий пункт призначення відповідає заявленому по документах. Все це створює передумови для обходження санкцій, корупційних схем, тіньових механізмів та розмивання запровадженого раніше санкційного режиму. Додатковими загрозами з юридичної та політичної точок зору є [непублічний характер домовленостей між Росією та ООН](#) (тексту меморандуму з Генсеком ООН на сайті ООН у відкритому доступі немає), різночитання суті досягнутих домовленостей всіма сторонами переговорів та численні непорозуміння, які виникають в процесі реалізації домовленостей між Україною та її західними партнерами – країнами ЄС, США, Туреччиною та ООН, що намагаються кожен по-своєму виконати вимоги Росії.

- 4) Ключовим питанням залишаються і **домовленості по розблокуванню експорту аміаку і російського експорту добрив**, які [розглядаються](#) Туреччиною і ООН як необхідний крок для пом'якшення продовольчої кризи.

До початку війни [частка РФ на світовому ринку аміаку](#) становила 20%. Близько половини цих обсягів транспортувалися до українського порту «Південний» через аміакопровід «Тольятті-Одеса» з виробничих потужностей «Тольяттіазот», що належить до групи «Уралхім» Дмитра Мазєпіна. Транзит аміаку припинився 24 лютого, а у середині жовтня власник компанії опинився у [новому українському санкційному пакеті](#). Серед обмежень, накладених на бізнесмена українською владою, – «часткове чи повне припинення транзиту ресурсів».

[Експерти](#) наголошують, що експорт аміаку – ще один прямий шлях обходження Росією європейських санкцій. Адже основною сировиною виробництва аміаку є природний газ, а російський хімпром фактично є філією «Газпрому». Таким чином, азотні і фосфатні підприємства російської хімічної промисловості входять до ланцюжка видобутку і продажу російського природного газу. «В умовах скорочення експортних поставок газу, саме аміак є найпростішим і найлогічнішим продуктом утилізації надлишкових обсягів природного газу. Обмежувати експорт російського газу і збільшувати експорт аміаку – це все одно, що перекладати гроші з однієї кишені в іншу», – говорять фахівці. У разі відновлення роботи аміакопроводу, він не лише поповнюватиме російський бюджет на [200 млн. дол. щомісяця](#), але і перетвориться на хімічну зброю уповільненої дії, враховуючи регулярні ракетні обстріли Росією півдня України.

Після невдалих спроб [ООН](#) та [офіційної Анкари](#) домовитись з Києвом про відновлення транзиту аміаку через трубопровід «Тольятті-Одеса», як повідомляє [Financial Times](#), сторонам вдалось досягти домовленостей щодо розблокування експорту аміаку з Росії через трейдерів з третіх країн. Так, в інтерв'ю FT Дмитро Мазєпін повідомив, що американська або інша «неросійська» компанія, обрана серед найбільших міжнародних трейдерів, буде закуповувати аміак у Росії та транспортуватиме його через територію України до порту Одеси, звідки його перевозитимуть через Чорне море в інші країни. За його словами, експорт може розпочатися негайно, а приблизно 80% продукції буде спрямовано в країни Африки. Фактично, це означає, що Росія досягла виконання всіх своїх вимог.

- 5) **Окремим питанням стоїть і список країн, до яких по зерновому коридору мають експортуватися збіжжя та добрива.** До війни [найбільшими імпортерами](#) української пшениці були Єгипет, Індонезія та Бангладеш. У вересні ООН заявила, що в країни з низьким рівнем доходу було відправлено трохи менше 30%, тоді як 44% було відправлено в країни з високим доходом. За

словами [Аміра Абдулли](#), офіційного координатора Ініціативи від Секретаріату ООН, Туреччина є однією з ключових країн, що отримують українське зерно, хоча «насправді значна частина продовольства, яке надходить до Туреччини, ймовірно, буде перероблятися та відправлятися до регіонів Африки та Азії». На початок грудня за [статистикою](#) Спільного координаційного центру, основна частина українського збіжжя, експортованого в рамках роботи зернового коридору, спрямовувалася до Іспанії, Туреччини, Китаю, Італії та Нідерландів.

В цих умовах дедалі частіше лунають заклики Росії визначити перелік «неужденних» країн, до яких у пріоритетному порядку має надходити зерно. [Путін](#) навіть запропонував турецькому президенту «безкоштовно» відправляти зерно в бідні країни Африки. Наміри допомогти населенню Джибуті, Сомалі та Судану підтримав і президент [Ердоган](#). Очевидні пов'язані з цим ризики для України – легітимізація нелегальної торгівлі Росією краденим українським зерном та необхідність формувати зернові каравани у відповідності до російських критеріїв, а не згідно з укладеними раніше ринковими контрактами.

Водночас, йдеться не тільки про періодичні [вимоги російської сторони змінити положення зернової угоди](#), але і про суттєві іміджеві втрати для України. Так, на тлі антизахідної та антиукраїнської пропаганди Кремля Україна постає в країнах Глобального Півдня і в Туреччині, як країна, що «наживається» на продовольчій кризі, торгуючи з багатими європейцями та поглиблюючи дефіцит харчів через санкції, тоді як Росія «допомагає бідним країнам Африки».

Запровадження Україною гуманітарної ініціативи «Grain from Ukraine», яка реалізуються у партнерстві зі Всесвітньою продовольчою програмою ООН, дозволила дещо виправити ситуацію. Програмою зокрема передбачено, що Україна спрямовуватиме частину пшениці на експорт до тих африканських країн, де найсильніше відчутні проблеми голоду. Частину експортного зерна можуть викупити держави-учасниці проекту. Наразі загальна сума оголошених внесків від учасників програми становить майже 190 млн. доларів. Водночас, риторика російського і турецького керівництва підкреслено акцентує увагу на ігноруванні Заходом та Україною інтересів країн, що розвиваються, та невиконанні обіцянок, даних Росії у межах «пакетних домовленостей» Чорноморської ініціативи.

- 6) Досі не вирішена [проблема краденого українського зерна](#), яке Росія продовжує сотнями тисяч тон [вивозити з окупованих територій України та видавати за своє](#), добігаючи при цьому до [фальсифікації документів](#),

[багаторівневих тіньових схем](#) та відвертих [порушень міжнародного морського права](#).

- 7) Нарешті, головною проблемою з точки зору міжнародного права є створення небезпечного прецеденту, який турецький дослідник Йорюк Ишик вдало [назвав «вето Росії на свободу судноплавства в Чорному морі»](#). Хоча домовленості ЧЗІ дозволили частково відновити доступ українського збіжжя на світові ринки, вони не в змозі вирішити критичне питання, що лежить в основі нинішніх проблем. Фактично, Росія зараз повністю контролює, хто заходить до і хто виходить із басейну Чорного моря, що є порушенням основної концепції морського права щодо свободи судноплавства. «Зернова угода сьогодні може бути безпечною, але вона ризикує нормалізувати кричуще порушення Росією міжнародного права в Чорному морі. Згідно з домовленостями, Росії дозволено перевіряти міжнародні судна суверенних держав, які прямують до та з чорноморських портів України. Хоча Анкара сама допомогла досягти цього результату, це обурлива ситуація, яка мала би бути неприйнятною для Туреччини,» – відзначає експерт.

Насправді, причиною всіх нинішніх продовольчих, сировинних та гуманітарних криз в Африці, на Близькому Сході та на Глобальному Півдні є російська агресія, і знайти стає рішення їм можна лише тоді, коли Росія припинить свою незаконну блокаду українських портів. Натомість, порушення норм міжнародного права задля виконання вимог країни, яка сама першою ці норми порушила, призведе до небезпечних наслідків. «Повзуча окупація» Росією Чорного та Азовського морів не лише ставить під сумнів майбутнє застосування Конвенції Монтре 1936 р., але і може створити небезпечний прецедент для порушення міжнародного права в інших частинах світу – від Балтійського моря до Індо-Тихоокеанського регіону.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Функціонування зернового коридору в рамках Чорноморської зернової ініціативи – лише незначна частина набагато більшої і комплексної проблеми. Центральним питанням залишається зняття незаконної блокади Росією українських портів, що має забезпечити відновлення морського сполучення і повноцінної торгівлі України зі світом. Саме це, а не зернова угода сама собою, зробить найбільший внесок у розв’язання глобальної продовольчої кризи. І саме на це мають бути спрямовані основні дипломатичні зусилля України та її міжнародних партнерів, насамперед ЄС і НАТО.

У нинішньому вигляді виконання домовленостей відповідає насамперед інтересам Росії та Туреччини, а не України, країн Глобального Півдня чи міжнародного співтовариства, адже де факто легітимізує російську морську блокаду, нелегальну торгівлю краденим українським зерном, обходження європейських санкцій, а також забезпечує повернення ключових російських банків до міжнародної системи SWIFT та поповнення російського бюджету надходженнями від експорту російського аміаку (по суті – природного газу), добрив та іншої супутньої комерційної діяльності.

Росія ніколи не мала намірів серйозно виконувати свої зобов’язання по Стамбульських домовленостях, а натомість використовувала ці переговори як тактику шантажу та спосіб відволікання уваги від військової агресії на суші та на морі. Немає жодних сумнівів, що Росія і надалі буде створювати нові кризи для перешкоджання роботі вже існуючого коридору, блокування розширення Ініціативи на інші українські порти (Миколаїв, в перспективі – Херсон) та отримання максимальних вигід для себе.

Туреччина розглядає Чорноморську зернову ініціативу як можливість посилити свою роль в регіоні Глобального Півдня та у відносинах з Заходом, покращити позиції на світових ринках та у нових логістичних ланцюгах, продемонструвати переваги політики нейтралітету у російсько-українській війні, зберігаючи відносини з обома країнами, та не долучатись до санкцій проти країни-агресорки, аргументуючи це необхідністю збереження стамбульського майданчика для переговорів.

Україна за цих умов має наполягати на неприпустимості грубих порушень Росією норм і принципів міжнародного, у тому числі морського, права та **працювати над сталим і довгостроковим вирішенням проблеми де-окупації Чорного моря.**

У короткостроковій перспективі функціонування зернового коридору та участь в роботі Спільного координаційного центру має забезпечити підтримку аграрного сектору України та продовження експорту українського збіжжя на світові ринки. Паралельно з цим варто продовжувати роботу з напрацювання альтернативних

логістичних шляхів (в тому числі, розвитку потенціалу річкового флоту та наземних перевезень).

Водночас, послаблення військових позицій Росії в регіоні в результаті низки успішних операцій ЗСУ має стати приводом для активізації переговорів з партнерами щодо 1) посилення тиску на Росію для відновлення повноцінної роботи СКЦ та інспекційних груп; 2) включення Миколаївського та інших українських портів до роботи зернового коридору; 3) продовження роботи СКЦ у тристоронньому форматі Україна-Туреччина-ООН [в разі нових провокацій з боку Росії](#) (формат, який вже довів свою ефективність); 4) забезпечення супроводу «зернового флоту» військовими кораблями НАТО (зокрема, Румунії і Туреччини в разі застосування Анкарою положень Конвенції Монтре для закриття Протоків для військових кораблів нечорноморських країн).

НАТО має посилити військово-морську присутність у Чорному морі задля захисту свободи судноплавства. Забезпечуючи розблокування українських портів та стримуючи російську агресію на морі, Північноатлантичний альянс міг би вирішити триєдине питання: 1) підтримати Україну у її справедливій війні за незалежність та порядок, заснований на нормах міжнародного права; 2) захистити свободу судноплавства в Чорному морі та принцип свободи судноплавства як такий, що має ключове значення в усіх регіонах світу для країн-членів НАТО та стратегічних партнерів поза його межами; 3) знизити тиск на глобальні товарні ринки та забезпечити стаке рішення проблемам продовольчої безпеки в регіоні Африки, Близького Сходу та Глобального Півдня.

© Рада зовнішньої політики «Українська Призма»

Авторка:
Євгенія Габер

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Рада зовнішньої політики «Українська Призма»
Тел.: +380935788405
Е-пошта: info@prismua.org
<http://prismua.org/>